

ÌFÌWÁDÌÍ-SÒTUMÒ ÀWỌN ÌYÁN-RÒ-FÉÉ-ÉRÉ INÚ ORÍKÌ ỌBA LÁDÌGBÒLÙ KÌNNÍ ÀTÌ ADÉYEMÍ KĘTA

Roheemat Olábímpé **ADÉYEMÍ (Ph.D.)**
 Department of Linguistics & Nigerian Languages
 Faculty of Arts, University of Ilorin, Nigeria.
 adeyemi.ro@unilorin.edu.ng
 orcid: <https://orcid.org/0009-0006-1839-4134>

DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.20758464>

Àṣamò

Bí a bá ta á, à á tò ọ ni, kó má baà ẹran onídin. Ọpọ̀ isẹ̀ ló ti lọ lórí ìyán-rò-féé-éré nínú lítírésò alohùn Yorùbá sùgbón, àkíyèsí wa ni pé, kò tí í sí ẹni tó sísẹ̀ lórí ìyán-rò-féé-éré nínú àwọn oríkì Aláàfin Ọyọ̀. Ìyán-rò-féé-éré sì ni àwọn ọ̀nà tí à á fí í pàsamò ọ̀rọ̀ nínú afọ̀ láì tú ọ̀sù dé isàlẹ̀ kòkò tí kò sì ní pa ìtumò afọ̀ lára. Ọpọ̀ isẹ̀lẹ̀ tó ti wáyé ló kórajọ̀ di oríkì tí ó sì jẹ̀ pé gbólóhùn àtì ọ̀rọ̀ pọ̀ nìbẹ̀ tí wọn lóyún ìtumò sínú. Èròhgbà isẹ̀ iwádíí yìí ni láti le tọ̀pinpin àwọn itàn tí ó rọ̀ mọ̀ oríkì Aláàfin Ládìgbòlù kínní àtì Aláàfin Adeyemi kẹta torí pé àwọn méjèjèjì ni wọn pé jù lórí àpèrè babaa wọn nínú àwọn Aláàfin méjèjèjì tí wọn ti jẹ̀ ní Ọyọ̀ isinyí láàrin ọ̀dún 1835 sí 2022. Isẹ̀ yìí tọ̀pinpin àwọn ìtumò yìí nípa sísẹ̀ àmúlò tíọ̀rì ifiwádíí-sòtumò (Hermeneutics). Ogbón isòtàn O-ṣojúù-mi-kòró ni a gbà fí gbé isẹ̀ nàà kálẹ̀ gégé bí akópa nínú oríkì Aláàfin Ọyọ̀. Isẹ̀ yìí fí múlẹ̀ pé, ọ̀pọ̀ itàn ló kẹ̀nú sínú oríkì àwọn Aláàfin tí ó sì yẹ̀ kí á ṣàlàyé rẹ̀ fún itèsíwájú isẹ̀ ọ̀nà aláwòmọ̀ lítírésò Yorùbá.

kókó-ọ̀rọ̀: Aláàfin, ifiwádíí-sòtumò, Ìyán-rò-féé-éré, Oríkì, Ọyọ̀

1.0 Ifáàrà

Tí kò bá nídíí obìnrin kíí jẹ̀ Kúmólú, èyí tó bá jẹ̀ Kúmólú a jẹ̀ pé ikú ti p'Akoni ilé e wọn ni. Ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ Ìyán-rò-féé-éré ló ma n wà nínú oríkì nílẹ̀ Yorùbá tí wọn sì máa n ní ìtumò tó rọ̀ mọ̀ wọn. Ọ̀pọ̀ àwọn ọ̀rọ̀ wònyí ló sì nílò ìtumò pẹ̀lú iwádíí ijínlẹ̀ kí àwọn ará àwùjọ̀ leè mọ̀ húlẹ̀húlẹ̀ irú àwọn ọ̀rọ̀ bẹ̀. Ìyán-rò-féé-éré ẹ̀ pàtàkì púpọ̀ nínú oríkì torí pé nínú rẹ̀ ni a ti lè ṣàwárí àwọn ohun tó pamọ̀ tó sì wúlò láti mọ̀ fún itèsíwájú imọ̀ tó rí bẹ̀ ni ó ẹ̀ ẹ̀ pàtàkì láti wádíí àwọn ohun bẹ̀.

Gégé bí àríwòye orúkọ yìí gan-an, Ì-YÁN-Ò-RÒ-FÉÉ-ÉRÉ tùmọ̀ sí àwọn ọ̀rọ̀ tí a kò sọ tán tàbí tí a kàn mẹnubà léréfèè láì túṣu dé isàlẹ̀ ikòkò. Bí ó ẹ̀ rí rẹ̀ nínú oríkì àwọn Aláàfin Ọyọ̀ tí Ìyán-rò-féé-éré kún inú wọn bàmúbámú. A wá yan oríkì Aláàfin méjì láyò torí pé a gbà pé bí ọba bá ẹ̀ pé sí lórí itẹ̀ ni itàn wọn ẹ̀ máa n pọ̀ sí látàrí iríri tí wọn ti ní èyí tí ó parapọ̀ di itàn fún wọn. Ìdí nìyí tí a sì fí ṣàmúlò tíọ̀rì ifiwádíí-sòtumò kí ó le baà mú isẹ̀ nàà lòòrìn dáadáa torí pé ọ̀nà ni yòò ẹ̀ ẹ̀ itọ̀pinpin ìtumò àwọn ọ̀rọ̀ tó ṣókùnkùn ọ̀hún.

1.1 Èrèdí isẹ̀ iwádíí

Èrèdí isẹ̀ iwádíí ni láti ẹ̀ àfihàn àwọn ohun tó forímù nínú oríkì àwọn Aláàfin tí a yàn láàyò. Oríkì àwọn Aláàfin jẹ̀ ọ̀kan nínú lítírésò alohùn Yorùbá tí kò fí bẹ̀ hàn síta nítorí pé ó sòro diẹ̀ fún àwọn aṣewádíí láti rí oríkì nàà gbà sílẹ̀ láti ẹ̀nu àwọn apohùn tí wọn ma n kí Ọba torí tí wọn n gbé inú Ààfin tí wọn sì sòro láti rí fún isẹ̀ iÀwọn ohun mánìgbàgbé ní ó kún inú àwọn oríkì yìí fún itèsíwájú

ìmò, ìdí gan-an sì nìyí tí a fí gbé isẹ̀ yíí jádé kí àwọn ohun tí a gbà pé wọn jẹ àmù àṣà Yorùbá báwònyíí má baà fọ̀ tàbí kí ó gbẹ̀.

1.2 Àgbéyèwo isẹ̀ àwọn Aṣáájú

Ní tòótó ni pé àwọn onímò lókan-ò-jòkan ni wọn ti sisẹ̀ tabua lórí Ìyánròfẹ́fẹ́rẹ̀, lára wọn ni, Wolf (1962), Babalola (1966), Finnegan (1977), Olatunji (1984), Ilesanmi (1989 ati 1990), Ajayi (1995), Agbaje (2001) àti Olawale àti Aransi (2015). Bí àpẹẹrẹ̀, Ìyánròfẹ́fẹ́rẹ̀ nínú oríkì orílẹ̀ àwọn òba Aládé Èkìtì ni Ajàyi (1995) sisẹ̀ lé lórí, nígbà tí Olawale àti Aránsí ẹ̀ tiwọn lórí àwọn ilú ajórúkọmọ-Ifón. Àwọn isẹ̀ yíí àti àwọn miiran tí a ti rí tẹ̀lẹ̀ kún dáadàa sùgbón a wá ẹ̀kọ̀yèsí pé kò sí ẹ̀ni tó sisẹ̀ lórí Ìyánròfẹ́fẹ́rẹ̀ nínú oríkì àwọn Aláàfín. Tí ọ̀rọ̀ bá wá rí bá yíí, kín ni àwọn onímò wònyíí wá pé ní Ìyánròfẹ́fẹ́rẹ̀? Babalola (1966, o.i 4-12) sọ nínú ọ̀rọ̀ rẹ̀ pé àbò ọ̀rọ̀ ni a lè pe Ìyánròfẹ́fẹ́rẹ̀, ó ní oríkì orílẹ̀ máa ń farasin nígbà púpọ̀ nítorí pé èdè oríkì bá yíí fara jọ èdè awo... fẹ́fẹ́fẹ́rẹ̀ ni oríkì náà yóò máa yán itàn àtijọ̀, àlàyé kíkún yóò sì kù sí ọ̀wọ̀ iwádíí àti itòpinpin ọ̀rọ̀ ... àwọn oríkì-orílẹ̀ náà kún fún àbò ọ̀rọ̀.

Ohun tí Ọ̀jògbón Babalola sọ ni pé èdè awo ni èdè tó kún inú Ìyánròfẹ́fẹ́rẹ̀ tí ó sì sòro fún àwọn ọ̀gbẹ̀rì láti tùmò. Ó tẹ̀ síwájú pé oríkì kún fún itàn lóríìrísíí tí ó nílò àlàyé kíkún láti mú àwọn itumò náà jáde. Ẹ̀ni tí kò bá wá ní ìmò ikòkò nípa àwọn Ìyánròfẹ́fẹ́rẹ̀ kò lè fún ni ní ànfààní itumò wònyíí.

Oláwálẹ̀ àti Àrání (2015, o.i108), fí yé wa pé Ìyánròfẹ́fẹ́rẹ̀ jẹ ọ̀kan gbòógì nínú àwọn ọ̀nà-èdè tó gbajúmò jù nínú oríkì orílẹ̀ Yorùbá àti pé, ó máa ń ẹ̀fihàn ihùwásí, ijẹ́ akínkanjú, èèwò, ẹ̀sìn, ètò isẹ̀lú, ọ̀rọ̀-ajẹ, àṣà àti isẹ̀, ibúdo àti ọ̀pòlọpọ̀ ìdí abájọ̀ miiran inú iran kan. Bákan-nàà, Agbaje (2001, o.i 120-130), ẹ̀làyé pé àwọn apohùn máa ń fẹ́ràn láti lo Ìyánròfẹ́fẹ́rẹ̀ nítorí pé a máa jẹ́ kí oríkì dùn sí i. Ó tẹ̀ síwájú pé àwọn apohùn a máa lo Ìyánròfẹ́fẹ́rẹ̀ lónà àti má ẹ̀ fí àkókò sọfò nípa síso ọ̀rọ̀ tó pò láàrin isẹ́jú péréte

Lákòótán, onírúurú gbólóhùn ló kúnú oríkì èyí tó pé fún iwádíí jínlẹ̀ láti sọ itumò wọn jínlẹ̀ torí pé Yorùbá ní “kò sẹ̀ni tó mèdè Àyàn bí ẹ̀ni tó mú kòngó ẹ̀ lówó, ẹ̀ni tó mú Aguda lówó ló mọ ohun t’ómele ń sọ”, àti pé “Ẹ̀ni tó mojú Ọ̀wá làà bẹ̀ s’Ọ̀wa, ẹ̀nikankan ọ̀ sí mojú Ọ̀wá yàtò ẹ̀yà Ọ̀ba”. Ìdí nìyí tí a fí ẹ̀wá rí àwọn Ìyánròfẹ́fẹ́rẹ̀ wònyíí láti rídíí òkodoro.

1.3 Tíòrì isàmúlò

Tíòrì ifiwádíí-sòtumò gégé bí orúkọ rẹ̀ jẹ ọ̀nà kan gbòógì láti ‘fí iwádíí ẹ̀ àwá rí sí àwọn ohun tó sòkùnkùn nínú isẹ̀ lítirẹ̀sọ̀’. Ẹ̀ni tí ó dá tíòrì yíí sílẹ̀ ni Friedrich Schleiermacher, tí ó sì ló ó fún igbà àkókò ní àarin ọ̀dún (1805 sí 1809). Bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé idásílẹ̀ tíòrì yíí wá fún ọ̀rọ̀ ẹ̀sìn àti ọ̀rọ̀ òfin ẹ̀kọ̀yèsí àkókò yíí, Schleiermacher ni ọ̀pọ̀ gbà pé, ó bèrẹ̀ sí níí lo tíòrì yíí fún àtupalẹ̀ isẹ̀ tí ó jẹ́ mọ̀ iwé kíkọ̀ àti lítirẹ̀sọ̀. Ní ọ̀dọ̀ Schleiermacher, ohun tó jẹ́ ẹ̀ lógún jù ni láti ní ìmò kíkún lórí isẹ̀ lítirẹ̀sọ̀ kan pátó kòdà kí ìmò náà ju ti ònkòwé lọ. Gégé bí ó ẹ̀ sọ, ohun méjì ni ilà ná yíí fúnka mọ̀; àkókò ni itupalẹ̀ gírámà tí í ẹ̀ èdè nínú ohun tó jẹ́ mọ̀ itàn nígbà tí ọ̀wọ̀ kejì jẹ́ mímọ̀ nípa isètupalẹ̀ ọ̀kan ẹ̀ni tí ó ẹ̀ ẹ̀sọ̀ pẹ̀lú ẹ̀wá àti ẹ̀wù inú afọ̀ náà. Ohun tí ó jẹ́ àwọn agbàterù tíòrì yíí lógún ni wíwá itumò afọ̀ kan láti orírun afọ̀ bẹ̀. Wọn gbà pé ẹ̀so iròrí ẹ̀sọ̀fọ̀ ni afọ̀ jẹ́. À fí kí á wo afọ̀ lówélówé láti orisun rẹ̀, kí á tó wò ó lódidi. Eléyíí jẹ́ pé, kí a tó lè mọ̀ gbólóhùn kan nínú isẹ̀, a nílátí mọ̀ gbogbo isẹ̀ ọ̀hún ni, bẹ̀ náà ni kí a tó lè mọ̀ gbogbo isẹ̀ ẹ̀ lítirẹ̀sọ̀ kan, àfí kí a mọ̀ gbólóhùn inú u rẹ̀ lámòdájú.

Agbàterù miiran lóri tíorì yìi ni Wilhelm Dilthey (1833-1911). Ohun tí ó ɛ̀ ̀àkíyèsí lóri tíorì yìi ni pé, òun ríi gégé bí ogbón sáyènsì fún ẹ̀dà. Ó tẹnu mó pé, nígbà tí sáyènsì gbájúmò ìmò ohun iyàlènu lásán, sáyènsì ẹ̀dà ọmọniyàn a máa gbájúmò ìrírí èniyan gan-an. Fuń íṣẹ̀ aláwòmò lítírésò, ó tùmò sí pé, ayé ònkàwé àti ìtàn tó rọ̀ mó ọ̀n ló jẹ̀ wọ̀n lógún. Ìtùmò ewì tàbí iwé a máa jáde láti inú ẹ̀ni tó kọ̀ íṣẹ̀ ọ̀nà yẹn pàtó pèlú ìrírí ayé ẹ̀ rẹ̀ gan-an.

Oríṣííríṣíí àwọn onímò miiran ló tún dá sí ọ̀rọ̀ tíorì ifiwádíí-sètumò yìi bí àpẹ̀rẹ̀, Hans-Georg Gadamer (1900-2002). Lákòótán, tíorì yìi tẹ̀pẹ̀lẹ̀ mó ọ̀ pé, ìtùmò kì í ɛ̀ ̀ ohun à fọ̀wọ̀ yẹ̀pẹ̀rẹ̀ mú nínú íṣẹ̀ lítírésò. Nítorí bẹ̀ẹ̀, tíorì ifiwádíí-sètumò a máa ṣíṣẹ̀ tó ju ìtùmò lásán lọ. A máa ɛ̀ ̀ àfikún íṣẹ̀ láti túbò mú kí ẹ̀ni tó ń ká íṣẹ̀ ọ̀nà rí ojútùú àwọn ohun tó farasin nínú afọ̀.

1.4 Ogbon iwádíí

Ogbon iwádíí tí a ṣàmúlò fún íṣẹ̀ yìi ni “ogbón ifiwádíí-sètumò nípa ṣíṣe iwádíí nípa àwọn oríkì Aláàfin tí a yàn láàyò, ìtàn tó rọ̀ mó wọ̀n láti ọ̀dọ̀ méjì nínú àwọn àgbààgba ayaba Aláàfin Ọ̀yọ̀ tí wọ̀n ti wá pèlú Aláàfin láti ọ̀dún pípẹ̀. Àwọn Ayaba wọ̀nyí jẹ̀ bí ọ̀mọ̀ ọ̀dún méjìlélógótá àti mọ̀kàndínláádótá. Kò sì sí èyí tí kò ló tó ogbón ọ̀dún, ó kéré tán pèlú Aláàfin nínú àwọn méjèjì. Ídì miiran tí a fí ṣàṣà yàn yìi ni pé, wọ̀n mó àwọn oríkì yìi dáadàa pèlú ìtùmò. Èyí la rò pò mó àwọn ohun tí a gbò láti ọ̀dọ̀ àwọn asunrára Ọ̀ba tó kù. A gba ohùn wọ̀n sílẹ̀ pèlú ẹ̀rọ̀ agbohùnsilẹ̀ ìgbàlódé èyí tí a padà fọ̀wọ̀ dà kọ̀ sínú iwé ní ṣíṣe-n-tẹ̀lẹ̀. Lẹ̀yìn nàà, a tẹ̀ síwájú láti wá àwọn iwé péréte tí wọ̀n ti sọ̀rọ̀ nípa Aláàfin wọ̀nyí àti oríkì wọ̀n yálá nínú Jónà àti ojú ayélujára ọ̀ọ̀kan. Gbogbo èyí la pò papò tí a fí gbé íṣẹ̀ yìi kalẹ̀ rekete.

1.5 Ìyánrọ̀fẹ̀rẹ̀ nínú Oríkì Aláàfin Ládìgbòlù I àti Adéyemi III

Ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ ìyánrọ̀fẹ̀rẹ̀ ló wá nínú oríkì àwọn Aláàfin Ọ̀yọ̀ èyí tí ó jẹ̀ bárákú fún àwọn oríkì ọ̀hún. È jẹ̀ ká wo oríkì isàlẹ̀ yìi bí àpẹ̀rẹ̀:

Ó wá dọ̀rì aṣéperí Gííwá
 Ṣànbáláyèwú Aláàfin ìdẹ̀ra
 ‘Dìgbòlù baba Gbádégesin
 A-tó-bí-wọ̀n-tó-perí, Gííwá ọ̀ba tíí f’ ọ̀ba jẹ̀

Ìyánrọ̀fẹ̀rẹ̀ nínú àyọ̀lò òkè yìi jẹ̀ ọ̀nà méjì. Alákòókò níbẹ̀ ni orúkọ tí apohùn pe Aláàfin. Dìgbòlù tí ó jẹ̀ àgékúru Oládìgbòlù- èyí tíí ɛ̀ ̀ orúkọ tí à ń pe ọ̀mọ̀ ọ̀lá nílẹ̀ Yorùbá. Ìpílẹ̀ ohun tí wọ̀n yàn fẹ̀rẹ̀ miiran ni, “ẹ̀ni tí ó tó bí àwọn è̀yàn miiran ɛ̀ ̀ ń pè é”. Nígbà tí ọ̀rọ̀ kẹ̀ta tí a mẹnuba jẹ̀, ọ̀ba tí í fọ̀ba jẹ̀. Aláàfin Ládìgbòlù kínní lásìkò yìi jẹ̀ olóri gbogbo àwọn ọ̀ba tí ó sì lagbára láti yọ̀ ọ̀ba tàbí fí ọ̀ba joyè nílẹ̀ Yorùbá pátá.

Bákan-nàà nínú oríkì Aláàfin Dìgbòlù yìi, a tún rí àpẹ̀rẹ̀ miiran:

O ò r’Ède
 Aṣéperí Gííwá ń sọ̀kọ̀ ará Ède
 Babaláàfin, ò r’Èjìgbò
 ‘Dìgbòlù Àkànbí ń sọ̀kọ̀ ará Èjìgbò
 Kò r’Ède, kò r’Èjìgbò
 Ó ń sọ̀kọ̀ ará Ògbómòṣó nílẹ̀ Ajílété
 Suulọ̀lá, ọ̀mọ̀ ikú,
 Ọ̀mọ̀ àrùn
 Ọ̀mọ̀ òfò

Omọ ijà
Omọ à –dà –bá-ilé
Ládìgbòlù Àkànbí omọ àtìmó òde

Àyọlò yìí n yán ní fẹ́ẹ́rẹ́ bí agbára Aláàfin Ládìgbòlù ẹ̀ tó nígba náà lóhùn-ún tí ó sì ẹ̀ ọ́lá lórí àwọn ilú tó kù jákẹ́jádò ilẹ̀ Yorùbá. Gégé bí àyọlò náà ẹ̀ lẹ̀, Aláàfin Ládìgbòlù jókòó lórí ilúu Yorùbá bi Èdẹ̀, Èjìgbò àti Ògbómòşşó Ajileté. Oríkì náà tẹ̀ síwájú láti pe Aláàfin ní àwọn orúkọ àpẹ́jẹ́ kan tí a kii sáàbà pe omọ Yorùbá. Omọ ikú, àrùn, òfò, ijà àti bẹ̀bẹ̀bẹ̀ lẹ̀ èyí tí ó n tọ́ka sí agbára mo lẹ̀ pa, mo lẹ̀ dá a sí tí ó wà lẹ́wọ̀ Aláàfin nígba náà tí ó sì mu kí àti-onílẹ̀ àti-àlẹ́jo bẹ̀rù ọ̀ba náà. Èwẹ̀, oríkì bíi:

Ò dékòó ma kọ nomba
A rẹ̀'badàn má jẹ́gẹ́ omọ Lávàni o
Ailérí ogun lójú ẹ̀ni ó bá ju Babańlá ẹ̀ni lẹ̀
Babaláàfin, a ò gbọ̀dò sọ̀rò ijà lójú omọ elépè Ìşẹ̀kẹ̀
Ẹ̀ni ó bá lérí ogun lójú omọ Oyíndámólá, omọ Abíọ́dún
Pàralábàtá, ọ́jọ́ tí ò pé l'Àjẹlẹ̀ ó kilò fun

Oríkì yìí lo ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ bí o ti n tọ́ka sí agbára Aláàfin ádígbòlù kiińí, bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé, òyìnbó aláwọ̀ funfun ló n şojú àwọn ijọba igbà náà nílẹ̀. Yorùba sibẹ̀, ọ̀rẹ̀ ni òyìnbó yìí jẹ́ pẹ̀lú Aláàfin. Ídì sì nìyí tí ó fi jẹ́ pé, bí o tilẹ̀ wù kí abẹ̀rẹ̀ àjẹsára ẹ̀ pọ̀n dandan tó láti gbà fún gbogbo omọ adúláwọ̀ sibẹ̀. Aláàfin kò láti gbà á nígba tí ó lẹ̀ Ekó. Bẹ̀ẹ̀ gélẹ̀ sì ni nígba tí ó lẹ̀ sí ilú Ibádàn tí ó sì kò láti jẹ́ ègẹ̀ èyí tí ó jẹ́ oúnjẹ́ tí ó gbajúmò jùlọ̀ ní ibẹ̀ dípò bẹ̀, Aláàfin tẹ̀pẹ̀lẹ̀ mó oúnjẹ́ tí ó jẹ́ tí Ọ̀yọ̀ (Adéyemí, 2025, o.i 198-200). Ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ miíràn ni ilà kẹ́fà tí ó gbèyìn apèrẹ̀ yìí tí ó n tọ́ka sí ìbáşepò tó rinlẹ̀ èyí tó wà láàrin Aláàfin àti Àjẹlẹ̀ Ọ̀yìnbó tí a sọ şáájú. Ẹ̀ni yòówù tí ó bá kọ́já àyèè rẹ̀ sí Aláàfin yòò fi imú dánrin nítorí àjọşẹ́ tí ó wà láàrin ọ̀rẹ̀ méjì yìí.

Ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ miíràn nínú oríkì Aláàfin Ládìgbòlù I ni a rí nínú àyọlò isàlẹ̀ yìí pé;
Ì bá ẹ̀ pé igi n sunkún ẹ̀ni
Ì bá ẹ̀ pé odò n sunkún èyàn
Àt'igi, àt'ọ̀pẹ̀ ní ò bá sunkún omọ Sàùdátù

Ohun tí a yán fẹ́ẹ́rẹ́ níbí yìí ni ifojú inú yàwòrán ipò tí àwọn èyàn wà nígba tí Aláàfin Ládìgbòlù tí a n sọ yìí papòdà torí ifẹ́ tí wọn ní sí i. Ó hàn de pé Ọ̀ba yìí jẹ́ ẹ̀ni tí ilú fẹ́ràn púpọ̀, tí wọn sì banújẹ́ nítorí àisii rẹ̀ láyẹ̀ mó. Ídì nìyí tí apohùn fi sọ pé ká ní ó bá ẹ̀ é ẹ̀ kí igi, ọ̀pẹ̀ sunkún ni, àwọn náà ì bá fi ẹ̀kún şédáro ẹ̀ni ire tó jade láyẹ̀ tí wọ̀ sì şàfẹ́rìi rẹ̀.

Nínú oríkì Aláàfin Adeyemi kẹ́ta ni a tún ti rí Ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ lórisiińí, bí apèrẹ̀:

Olórí aláburadà gbogbo ọ̀ba Láyíwólá omọ Olúkúewu

Àpèrẹ̀ ọ̀kẹ̀ yìí n şàfihàn Ọ̀ba Adéyemí gégé bí olórí àwọn ọ̀ba tókù nílẹ̀ Yorùbá. Èyí n tọ́ka sí ipò tí Aláàfin yìí wà sí àwọn ọ̀ba tókù. Àwọn awuyewuye tó wáyé nígba ayée rẹ̀ lórin ta ni olórí àbí ta ló yẹ ní olórin nínú àwọn ọ̀ba dá rùkẹ̀rùdò sílẹ̀ tán lásikò náà şùgbọ̀n àwọn apohùn fi idí è múlẹ̀ pe Aláàfin ni ipẹ̀kun àwọn ọ̀ba jákẹ́jádò ilẹ̀ Yorùbá.

Lónií lola, èké sàré wón relé aláwo
 Lónií lola, èké sàré tí t'òkè ìgbèti
 Wón d'ífá d'ífá ọwọ ọ wón d'awọ
 Wón sààgùn sààgùn, èrèkè wón d'apò

Ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ nínú àyọlò òkè yìí n tókà sí akitiyan àwón ọ̀tá Aláàfin tí wón ẹ̀ látí rí i pé àwón rẹ̀yìn Ọ̀ba. Wón gbìyànjú látí dojú ìjọba rẹ̀ rú, tí wón sì relé àwón adáhunṣe àti olóògùn. Wón sà òògùn yìí tí títí sùgbón wón kò rónà àbáyọ títí wón fí padà wá gbà fún Olódùmarè tí ó fí ọ̀ba jẹ.

Pẹ̀lẹ́ngé bí Fúlàní baba Làtífá.

Ìlà yìí n jùwe ìrísí ọ̀ba Adéyémí kẹ̀ta. A yán an fẹ́ẹ́rẹ́ nípa síṣe àfíwée rẹ̀ pẹ̀lú ìrísí àwón èyà Fúlàní tí a gbàgbọ̀ pé èyàn tẹ́ẹ́rẹ́ nì wón sàbà ma n jẹ. Nígbà tí Aláàfin Adéyémí nàà sì tì jẹ èyàn tẹ́ẹ́rẹ́, ó rọ̀rùn látí dọgbón sọ fún nì látí ara yíyán ọ̀rọ̀ fẹ́ẹ́rẹ́.

Igbá túúbá,
 Àwo túúbá
 Ìsaasùn tó loun ò níí túúbá
 Làmìdì Àtándá, iná ó f'ojú è rí màbo!

Bákan nàà, nínú oríkì òkè yìí fún Aláàfin, a tún ẹ̀ ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ nípa síṣe ohun tó ẹ̀lẹ̀ lójú ayé ọ̀ba nígbà tí àwón apákan gbà látí forí balẹ̀ fún un tí àwón mǐràn sì kò látí ẹ̀ bẹ́ẹ̀. Oríkì yìí, bí kò tilẹ̀ dárúkò n tókà sí ohun tó ẹ̀lẹ̀ sí àwón tókù tí wọ̀ fọ́jú di ọ̀ba. Àwón yìí nì oríkì tókà sí gégé bí ìsaasùn nígbà tí àwón tó gbà fún ọ̀ba jẹ igbá àti àwo.

Ọ̀mọ ládé làdè ládé, Aláàfin Ọ̀yọ ládé
 Adé tó o ní, ọ̀mọ Adé ló kúkú n pín fún gbogbo wón
 Kò sẹ́yí tó tó t'Aláàfin jìnwínnì bí owó èyọ̀

Oríkì yìí n sọ ìtàn nípa Adé Aláàfin léréfẹ́ẹ̀. Ìtàn tí ó rọ̀ mọ̀ ilú Ifon níbi tí a gbà pé ìbẹ̀ ní Adé Aláàfin tì wá. Nínú oríkì ilú Ifon ní ìpínlẹ̀ Ọ̀sun àti Ifon Sẹ̀pẹ̀tẹ̀rì ní ìpínlẹ̀ Ọ̀yọ̀, wón a máa kì wón pé:

Ọ̀mọ ládé làdè ládé
 Aláàfin ò ládé
 Adé Orólú la gbà f'Aláàfin (Oríkì Ifon Ọ̀sun)
 tàbí
 Ọ̀mọ ládé làdè ládé
 Aláàfin ò ládé
 Adé Aládiíkún la gbà f'Aláàfin (Oríkì Sẹ̀pẹ̀tẹ̀rì)

Tí a bá wo àwón oríkì mètẹ̀tẹ̀ta yìí láwòjìnlẹ̀, a ó rí i pé, gégé bí ohun tí a mọ̀ mọ̀ ìtàn àtẹ̀nudénu nílẹ̀ Yorùbá, bí kò bá lé kún, a sì dínku àti pé púpọ̀ nínú wón máa n sẹ̀gbẹ̀ fún ìran kan tàbí òmíràn nì. Ìtàn sọ pé, Adé Ifon tí a mọ̀ sí Adé Orólú yìí nì a gbà fún Aláàfin nínú oríkì yìí. Adé yìí ẹ̀ pàtàkì débí pé òun nàà nì ọ̀ba Ọ̀nì máa n dé èyí tí a tún mọ̀ sí Adé Arẹ̀. È gbọ̀ bí Oláwálẹ̀ àti Àrànsí ẹ̀

Ade Arẹ̀ yìí kan nàà nì Ọ̀ba Ọ̀nì máa n dé lọ sí 'mògún'. Alábẹ̀bẹ̀ kò sì gbòdò dájú dúró tí Adé yìí bá wá lórí Ọ̀nì látí má gba ẹ̀ṣinṣin láàyè látí bà lé e nítorí pé igbàgbọ̀ nì pé tí ẹ̀ṣinṣin tó bà lé Adé yìí bá lé ẹ̀nikan, ẹ̀ni nàà yóò kọ̀là Sànpònná ní ọ̀dún nàà. Adé yìí, tì isẹ̀nbáyé nì... (Olawale àti Àrànsí 2015, o.i. 113-114)

Ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ nínú oríkì òkè yìí n fí yé wá pé Aláàfin papàà ní Adé tiè tò n fún àwọn ọ̀ba kẹ́ékẹ́kẹ́ abẹ́ẹ́ rẹ́. Ó tún fí yé wá pé ‘omọ́ adé’ ní Aláàfin pín fún gbogbo àwọn ọ̀ba tókù, èyí tò tùmò sí pé Adé tí Aláàfin ní gan-an pò tò bẹ́ẹ́ tò fí jẹ́ wí pé àwọn tò kéré nìbẹ́ nì ó n pín fǎwọn ọ̀ba abẹ́ ẹ́ rẹ́ tí èyí sì tako oríkì tí àwọn Ifón sọ pé Adé ilúu tiwọn la gbà f’Aláàfin. Ìtèsíwájú nínú oríkì Aláàfin Adéyemi kẹ́ta fí kún un pé àwọn ọ̀ba kan wà tí Aláàfin fún ládé lóòótó èyí tò fídí ẹ́ múlẹ́ pé bẹ́ẹ́ gélẹ́ nì ọ̀rọ́ ẹ́ rí. Ẹ́ wo oríkì yìí:

Òjò sùùrùrù l’òjò tóo f’Ónjò ládé Bàbá Mosúnmólá
 Òòrùn gangan lo f’òlu Ìnásà ládé ọ̀kọ̀ Ràhímótù
 Onítédé, Asẹ̀yìn, Iba Kìsì,
 Onítédé, Asẹ̀yìn, Iba kìsì,
 Gbogbo wọn lô dé ládé porongodo
 Apèná, iwọ̀ nì baba gbogbo àwọn ọ̀ba

1.6 Àgbálogbábò

Ó hàn síta pé ewi kíkẹ́, rárà sísun, oríkì àti gbogbo ewi alohùn pátá tí àwọn apohùn bíi asunrará, akùnyùngba, akígbe ọ̀ba, asunjálá àti bẹ́ẹ́bẹ́ẹ́ lọ́ máa n ẹ́ ló kún fún ọ̀pọ̀ ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ tí ó sì nílò iwádìí sì nítòrí pé àwọn ọ̀rọ́ tàbí gbólóhùn wònyíí n ẹ́ ẹ́ ẹ́ fún itàn kan tàbí òmíràn tí ó farasin nì. Gbogbo iwádìí ìjínlẹ́ látí tùmò ọ̀pọ̀ ọ̀rọ́ tí ó farasin nínú àwọn oríkì tí a yàn láàyò nínú isẹ́ yìí nì a gbéyèwò fún ànfààní imò ọ̀jọ́ iwájú. Isẹ́ yìí fí kún imò wá lórí oríkì àwọn ọ̀ba nílẹ́ Yorùbá ní pàtàkì àwọn Aláàfin mejì tí a yàn láàyò nínú isẹ́ yìí. Nípa ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ nínú oríkì wọn a rí àwọn ohun tí ó ẹ́ẹ́sẹ́ kí a má fọ̀kàn sí lásikò tí à n gbọ́ oríkì ọ̀hún, nígbà tí oríkì bá ti dùn mò nì, sùgbón a rí irú àwọn ọ̀rọ́ àti gbólóhùn wònyíí látàrí fifi iwádìí sètumò àwọn ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ inú àwọn oríkì yìí bí wọn tilẹ́ forimù. Nípa iwádìí, a rí i pé, oríkì nílẹ́ Yorùbá kojá ìgbádùn àti imóríwú lásán, nẹ́ nì ó tún ma n sọ itàn tí ó sì máa n tú àṣírí àwọn ohun wòn-òn-nì tí a kò ẹ́kíyèsí rẹ́ tẹ́lẹ́. Nínú oríkì Ọ̀ba Ládìgbòlù kííní àti Ọ̀ba Adéyemi kẹ́ta, ifiwádìí sètumò àwọn ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ nínú oríkì wọn jẹ́ kí á rí agbára wọn, ipò tí wọn wà nígbà-nàá gégé bí olórí, ogun tí wọn jà, ìrísí wọn, ibi tí ilẹ́ àti ọ̀lá Aláàfin dé àti bẹ́ẹ́bẹ́ẹ́ lọ́

Ìwé Ìtókasi

- Adeyemi, R.O. (2025). *“A speech act study of Ràrà Aláàfin Ọ̀yọ́”*. Ph.D. Thesis, Department of Linguistics and Nigerian Languages. University of Ilorin, Ilorin, Nigeria.
- Ajayi, W. B. (1995). *“Ìyánròfẹ́ẹ́rẹ́ Nínú Oríkì Orílẹ́ Àṣàyàn Àwọn Ọ̀ba Aládé Èkìtì”* Ph.D. Thesis, Department of African Languages and Literatures, Obafemi Awólówò University, Ile Ifè.
- Babalolá, S.A. (1966). *The content and forms of Yoruba Ijala*. London: Oxford University Press.
- Babalolá, S.A. (1967). *Àwọn Oríkì Orílẹ́*. Glasgow: Collins.
- Finnegan, R. (1977). *Oral Literature: Its nature, significant and social context*. New York: Cambridge University press.
- Gadamer, H.G. (2004). *Truth and method* (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans.). Continuum. (Original work published 1960).
- Ilésanmi, T. M. (1977). *Oral Poetry*. London: Cambridge University Press.

- Ilésanmi, T. M. (1989). "Sub-ethnic Interaction in Yorùbá Oríkì: The Ijesa Example". In *Seminar Series, No. 2* Department of African Languages and Literatures, Obafemi Awolowo University, Ilé-Ifè.
- Ilésanmi, T. M. (1990). *Oríkì Orílẹ̀ Ìjẹ̀sà*2. (Mimeography). Department of African Languages and Literature, Obafemi Awolowo University, Ilé-Ifè
- Olátúnjì, O. (1984). *Features of Yorùbá oral Poetry*. Ìbàdàn: University Press Limited.
- Ọláfẹ́, H. àti Àrání, O.A. (2015). "Ìfíwádíísòtumò Àwón Ìyànròfẹ́fẹ́ Inú Oríkì Àwọn Ìlú Àjorúkọmọ-Ifẹ́n". *Nínú Èdè, Àṣà àti Lítirẹ̀ṣọ̀ Yorùbá: Ìtàn-ò-ní-gbàgbé yín: Olóyè Diípò Gbénró àti Alàgbà Fúnṣọ̀ Fátókun*. Orí kẹwàá 107-122. Ìbàdàn: Masterprint Publishers. ISBN 978-978-618-479-8.
- Schleiermacher, F. (1998). *Hermeneutics and criticism*. (Andrew Bowie, Trans.). Cambridge University Press. London.
- Wilhelm, Dilthey. (1833-1911). In Makkreel, R.A., (1975). *Dilthey: philosopher of the Human Studies*. New Jersey: Princeton University Press.
- Wolff, H. (1962). Ràrà: A Yorùbá chant. *Journal of African languages* 1(1) ,45-56.